

del català occidental tampoc ens causaria gran preocupació, car en rigor podria explicar-se pel llatí (la *g* inicial podia causar per dissimilació una pèrdua prematura de la *g* de l'oc. *geis*) i en rigor també podria venir de l'ar. *ḡebs*. Però el cat. comú *guix* presenta un 5 gros problema fonètic: de cap manera no satisfan les vagues i embarassades explicacions de Fouché (*BDC* XIII, 18, 19).⁶

S'insinuen dues explicacions: 1) *ps* ha passat normalment a *ks* > *iss* en la forma occitana,⁷ i el mateix 10 hauríem d'esperar en català, on després aquesta combinació *iss* esdevé *is̄* (escrit *x*). Llavors un podria pensar que *geiſo* s'hagués convertit en *geiſo*, despalatalitzant la *g* inicial en *g* velar i oclusiva, per dissimilació davant la *ſ*: caldria forçar-ho bastant, per tal d'ad- 15 metre que la despalatalització es pogués produir abans de tornar-se *x* la *-s-*, o en una etapa *ḡeksso*. Els fets que s'hi podrien comparar en francès (*cage*, *quai* sense palatalitzar la *ka-*) són, però, bastant diferents, car la palatalització davant *A* (en *ca-*) és un fenomen molt més tardà que davant *I/E*, i la sonora *g* havia de tenir l'oclusió força més dèbil que la de *k*- (els casos com *gaillard* no sols tenien també *A* darrere, sinó que han resultat ser etimologies falses, i avui veiem que vénen de *WALJ*-i coses semblants).⁸ D'altra banda tampoc la 20 *í* no fóra resultat acceptable de *é* < *i* (cf. *estret* < *STRĪCTUS* etc.).⁹ En total no podem declarar absurda aquesta explicació, potser valdrà la pena de pensar-hi encara, però de fet no és legítim mirar-la sense gran escepticisme.

2) Per això s'ha pensat en una altra explicació. Es tractaria no d'una base *GIPSU* sinó de *GUPSU, car és sabut que el llatí vulgar sovint transcrivía per *u* la *Y* grega (*MYRTOS* > *murta*, *CRYPTA* > *grotta*, *PYXOS* > *buxus* etc.). Llavors: *GUPSU > *gúiso > **gúis̄* > 35 **guis̄* > *gis̄*. Quatre asteriscs seguits, a part d'un altre cúmul d'inversemblances fonètiques (justament el català del Princ. no ha canviat mai *húj* en *huj* com el valencià i menys ha mutat mai l'accent en mots com *vuit*, *cuit*, *cuida*, *cuïro* etc.). I a això s'ajunten dues 40 altres objeccions sense rèplica: no hi ha cap dada llatina ni romànica en què poguéssim recolzar aquest postulat *GUPSUM, al contrari totes les formes llatines i romàniques, basques, aràbigues etc. pressuposen una base *GĪPSU* amb *i*; i tampoc, amb aquest postulat en 45 sopols, no expliquem un *új*, perquè essent breu la vocal grega i llatina del mot, caldria si de cas *GŪPSU amb *ū*, i aquest ens duria cap a *goix (no pas *gúix* i menys *gis̄*). Per tant, si l'explicació 1) mereix escepticisme, aquesta s'ha de declarar sense vacil·lació arbitrària i 50 definitivament eliminada.

Com que el cat. occid. *ges* també pogué venir de l'àrab, potser hem de pensar que són totes tres formes catalanes les que es reberen per aquest vehicle. En efecte hi hagué en àrab una penetració encara més 55 antiga del terme greco-llatí. És sabuda l'antiquíssima penetració greco-romana en el món semític del pròxim Orient, per mitjà de la construcció de vies o estrades: tant de l'Alt Imperi Romà, de llengua llatina, com de l'Imperi d'Orient, de llengua més grega que llatina. 60

És això el que explica que els mots llatins *CALX*, *FURNUS*, *STRATUM*, vagin penetrar en àrab des de temps pre-islàmics (> ar. *kilḡ*, *ḡurn*, *sirat*). Per la mateixa via, sigui directament del grec o bé del llatí, hi va entrar *ḡiſſ* «gypsum, the substance by which one builds or plasters».

El mot no té arrel semítica ni se li troba cap element afí en el vocabulari aràbic (no existeix una arrel *ḡ-ſ-ſ*): però sí que hi és antiquíssim, clàssic, i centrat en l'àrab d'Orient. No figura a l'Alcorà (Penrice), però sí en *L'home i la bèstia*, el conte inicial de les Mil i Una Nits, que reflecteix l'àrab de Bagdad-Basra en el S. x (Dieterici, p. 29); acceptat per totes les fonts lexicogràfiques orientals: ja en IbnDureid (Basra, † 933) i en el Faſī (Bagdad, † 904), així com l'irani Djuharī (a. 1002), Mutarrizī, Fayumī, Firuzabadī etc. En algun d'ells s'admet com a possible una vocalització *ḡaſſ*, però el que tots admeten és *ḡiſſ* i quasi tots, començant pels tres més antics, declaren que el vocalisme genuí és amb *i* (Lane, col. 428; tots fan constar que és un mot d'origen estranger); l'asiàtic Ibn-Batuta ja n'havia format en data molt antiga un adjectiu derivat *ḡiſſī* 'de guix' cosa de guix (Dozy, *Suppl.* I, 197a).

Ara bé, en l'àrab normal de l'E. Mj., la consonant inicial d'aquest mot (després dita *djim*) es va pronunciar *ḡ*, però en la llengua arcaica tenia el so de *g* oclusiva, que va conservar per bastant temps després de la conquesta d'Egipte pels musulmans (i a Egipte el *djin* encara es pronuncia *g* avui en dia), de manera que amb *g* el dugueren els conqueridors mahometans a Espanya; i, en alguns pocs dels arabismes hispànics més arcaics, aquesta consonant va quedar romanitzada com a *g* oclusiva (veg. Steiger, *Contrib.*, 185; sens dubte això quedà aviat antiquat, com explico en *DCEC*, s. v. 30 *gúmena*, nota 3).

Grec, doncs, que *guix* fou un d'ells. Essent *ḡiſſ* el que van sentir els nostres en el temps arcaic en què els exèrcits de Mussa i els seus immediats successors ocupaven el Conventus Tarraconensis i la Septimània, el mot pogué ser romanitzat com a *guix* (pron. *gis̄*) en aquesta zona. L'emfàtica doble *ſſ*, com a fonema estrany i exactament inimitable, pogué ser adaptada aproximadament com a *ſ*, però em sembla molt probable que si es féu aquesta adaptació és per influència de *ḡeſs*, la forma occitana conservada directament del llatí, que a Tolosa i a l'Aude sonava com a *ḡeſ̄* i que en època preliterària també degué ser usada poc o molt a Catalunya.

Durant quasi cent anys tot el domini català, de Sud a Nord, fins força més amunt de Barcelona, fou la gran via de comunicació dels exèrcits islàmics que es traslladaven per atacar els Pirineus orientals i fins la Septimània: és clar que llavors els àrabs hagueren de treballar molt en el manteniment de les grans estrades 60 romanes de la Tarraconense, i deixar-hi el nom del *guix* en totes les seves formes catalanes; situació que, almenys en els Ss. VIII-IX no es donà en el territori de cap altra llengua romànica.

DERIV.: *Guixar*. *Guixada*. *Guixaire* [Belv.]. *Guixer* [DTò. 1670];⁴⁰ *guixera* [id.]. *Guixot* [Belv.]. *Gui-*